

НОВІТНІЙ ПІДХІД ДО УКЛАДАННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ ДЯЧІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

MODERN APPROACH TO THE COMPOSITION OF BIOBIBLIOGRAPHY OF ART PROFILE FIGURES

[рецензія на видання: Микола Леонтович — славетний український композитор : біобібліографічний покажчик / [уклад. О. І. Кізян ; ред. С. В. Лавренюк] ; Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. обл. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2017. – 412 с.]

Пишучи рецензію на це потужне довідкове видання, я ніби читала захоплюючу книгу про життя великого українця, щиро раділа і болісно сумувала, відновлюючи в пам'яті крок за кроком шляхи митця в мистецтві і творчому бутті — людини земної, наділеної талантом Божої ласки. Не диво, що і автором ідеї створення та укладачем цієї праці про Миколу Леонтовича стала по-справжньому творча особистість, якій пощастило не лише відмінно реалізувати свою професійну майстерність, але й вкласти в неї відчутну частку своєї душі. Створений О. І. Кізян велетенський покажчик джерел, яскравіше за будь-які слова говорить сам за себе, впевнено переконуючи читача в тому, що «...ледве чи не вищою з насолод, є насолода творити».

Головне, на чому потрібно наголосити, ніж стати до рецензування даної праці, це те, що досліджувана особа завжди є визначальною при інтерпретації її біографії у будь-якому жанрі наукової літератури, навіть такому, як довідково-бібліографічний. А розуміння того, що укладання біобібліографії є окремим видом антропологічного дослідження історії, лише додає особливих вимог при відображенні тих знакових постатей, хто належить до творців її духовної культури, передусім митців, музикантів. І цей біобібліографічний покажчик є виразним тому прикладом. Автор-укладач зміг зберегти і донести до сучасників образ українського музиканта М. Леонтовича — *людини, митця, особистості* — у проникливо-бережливому охопленні граней його неповторного обдарування, знайшовши оригінальне рішення в

нетрадиційному поєднанні жанру біобібліографічного покажчика з елементами мистецького витвору і вишуканого художнього слова. Вбачаємо в цьому велику заслугу колективу виконавців, хто прислужився справі підготовки видання, яке стало справжньою прикрасою серед досліджень, присвячених улюбленому українському Музиканту.

Біобібліографічний покажчик «Микола Леонтович — славетний український композитор» — це фундаментальне науково-довідкове видання, що складається з 1966 позицій, підготовлене до 140-річчя від дня народження митця, орієнтоване на широке коло користувачів від фахівців-професіоналів до любителів музики — музикознавців, викладачів музично-освітніх закладів, бібліотечних працівників, краєзнавців, а також усіх шанувальників хорového співу та української народної пісні. В ньому поєднано дотримання формальних вимог щодо побудови бібліографічних довідників і творчу авторську інтерпретацію їх втілення. Даний покажчик демонструє широкоформатне застосування архівних, книжкових, періодичних, електронних джерел і нотних видань, а також матеріалів художньої творчості й зображального мистецтва (листівки, світлини, скульптурні зображення, живописні, поетичні й літературні твори, пам'ятні знаки, кінопродукцію), записів на грамплатівках і CD, створених за період 1903–2017 рр. і присвячених митцеві, що подаються у відповідності зі змістом і за наскрізною нумерацією. В ньому представлено широкий жанровий спектр друкованої та електронної літературної продукції: *біографічної* (листи, щоденники, згадки сучасників), *наукової і науково-довідкової* (енциклопедії, словники, довідники, каталоги, покажчики, дисертаційні дослідження, статті, рецензії), *нотної* (як збірки, так і окремі видання обробок народних пісень та оригінальних творів, духовних хорів), *періодичної* (газетні публікації регіональних і центральних видань України, країн Європи і Америки) і, навіть, *популярної*.

Покажчик має чітку структуру і складається з 4-х великих тематичних рубрик («*Твори М. Д. Леонтовича: видання, виконання*»; «*Дослідження життя і творчості М. Д. Леонтовича*»; «*Творчість композитора*»; «*Вшанування пам'яті М. Д. Леонтовича*»), вступного та допоміжно-довідкового розділів. Кожний з них, у свою чергу, розподіляються на інші, дрібні підрозділи. Так, вступний — містить *Слово від укладача* і три повнотекстові статті, присвячені митцеві, а допоміжно-довідковий — поділяється на *Бібліографію*, *Архівні документи*, *Іменний покажчик* і *Список джерел з газетної періодики*. Обраний автором широко розгалужений змістовно-тематичний формат охоплення матеріалу є тут абсолютно виправданим з огляду на предмет дослідження — біобібліографію творчої особистості, де «сутність» *біо* цієї конкретної особи стає вирішальною при форму-

ванні змістовного потенціалу видання, повноти його бібліографії і, решті решт, наукової і художньої цінності довідкового видання на виході. Тому є зрозумілою і логіка автора у застосуванні методики розподілу бібліографії на великі тематичні групи, необхідні для цілісного і характеристичного відображення постаті композитора крізь призму джерел.

Усі тематичні рубрики фактично є інформативно рівноцінними. Кожний з них — ніби окрема сторінка з багатьма епізодами з життєдіяльності митця, що на бібліографічному матеріалі в усіх деталях допомагає розкрити найважливіші факти його біографії, сягаючи рівня їх «візуалізації». Перша рубрика «Твори М. Д. Леонтовича: видання, виконання» (423 позиції) присвячена публікаціям музично-літературної спадщини М. Леонтовича у вітчизняних і закордонних виданнях, зокрема у США, поданої у хронологічному порядку за жанрами, і виконанню творів композитора, в тому числі в Європі та Америці. До цієї рубрики входить також бібліографія, що чи не вперше підсумовує доробок українських і зарубіжних фірм звукозапису, які увічнили звучання творів М. Леонтовича у виконанні численних як уславлених професійних, так і маловідомих самодіяльних хорових колективів на нашій землі й світі. Йдеться про грамплатівки та компакт-диски, сам факт видання і тиражування яких свідчить про високий рівень популярності творів композитора повсюди, де б вони не звучали.

У другій — представлено джерела (366 позицій), пов'язані з біографією музичного діяча, в тому числі різними версіями і документальними свідченнями про вбивство композитора. Вдалим видається структурування бібліографії даного розділу за територіальним принципом, що допомагає відстежувати всю географію місць перебування митця на Поділлі, послідовно відслідковувати хронологію подій композиторської творчості і педагогічної практики музиканта на тлі розповсюдження традицій хорової культури в Україні під його керівництвом, починаючи від міст і містечок Вінниччини (Шаргород, Тиврів, Тульчин, с. Чуків, с. Шерні) і Кам'янець-Подільського до Києва і ст. Гришино поблизу м. Красноармійськ, що на Донбасі.

Окремий підрозділ цієї ж рубрики «До роковин загибелі», побудований у прив'язці до персоналій, присвячено оточенню митця і його особистим стосункам з конкретними персонажами тогочасного культурного середовища країни, такими, як Іван Годзішевський, Кирило Стеценко, Павло Тичина, Гнат Яструбецький. Такий іменний формат розподілення джерел можна назвати цікавою авторською знахідкою, завдяки чому ніби створюється ефект діалогу, повертаючи дослідника/читача у атмосферу і мову часів, що давно минулі. Що ж до висвітлення маловіомої постаті І. Годзішевського, учня М. Леонтовича,

про якого навряд чи, крім цього покажчика, можна знайти будь-яку біографічну інформацію (а тут аж 48 бібліографічних посилань!), залишається лише подякувати укладачеві за відповідальне ставлення до висвітлення теми, що вкотре свідчить про інформаційну змістовність даного бібліографічного ресурсу. Тож, не випадково на арену «Леонтовиченіани» виведено всіх реальних (а не лише знаних) фігурантів-учасників, хто насправді представляв оточення композитора і крізь призму спогадів яких відбувається «реставрація» образу *Людини-Митця* та подій навколо нього.

У наступній тематичній рубриці «*Творчість композитора. Загальна характеристика і значення творчості*» зібрано найпотужнішу бібліографію (510 позицій) про дослідження композиторського доробку М. Леонтовича, створених музикознавцями, виконавцями-диригентами, фольклористами, педагогами, культурологами в Україні і світі за період, що охоплює понад сторічну історію, починаючи від перших згадок, про побутування хорових творів митця.

Важливим практичним внеском у музичну бібліографію виявилось виокремлення групи джерел, пов'язаних з висвітленням історії поширення музичної слави композитора по всій території України, поданих крізь призму діяльності виконавських колективів, репертуар яких прикрашали обробки народних пісень, оригінальні твори та духовна музика Леонтовича. Розуміючи всю складність змістовної організації величезного масиву дослідницьких праць, присвячених різним аспектам творчості митця, автор-укладач вдало вирішує цю проблему, формуючи джерела за жанрами: а) наукової літератури і видами літературної продукції («книги, монографії, збірники»; «статті у наукових збірниках, матеріалах конференцій та навчальних посібниках»; «розвідки в періодичних виданнях»); б) композиторської творчості («оригінальні музичні твори»; «духовна музика»; «обробки української народної пісні»); в) виконавської традиції світового шедевр — хору «Щедрик»; г) впровадження методики музичного виховання і хорового співу, розробленої Леонтовичем і поширеної у педагогічній практиці від початку до наших днів. Бібліографію кожного підрозділу для зручності також подано в алфавітному порядку і за хронологією. Для групи джерел, пов'язаних з виконанням улюбленої обробки народної пісні «Щедрик», цілком виправдано застосовується не просто хронологічний принцип, а форматування бібліографії по роках, виділених окремим рядком для більш рельєфного сприйняття. Дуже вдалою в цьому підрозділі виявилася представлення якнайповнішої бібліографії, пов'язаної з виконанням «Щедрика» у концертних виступах, музично-педагогічній практиці, різних засобах мас-медіа, студійних записках грамплатівок і компакт-дисків.

Справжньою прикрасою довідкового видання стала остання тематична рубрика «*Вшанування пам'яті М. Д. Леонтовича*». Розширюючи традиційні змістовні межі бібліографічних покажчиків, вона органічно лягає в загальну концепцію, лише додаючи йому інформаційної ваги. Відображення у бібліографічних джерелах постаті легендарного українця як знакової для української культури і, позаяк, його суспільного визнання в Україні і світі, є завданням не простим і високо етичним з огляду на сучасні гуманітарні тенденції формування української нації. Цілком закономірно, що даний розділ є найбільшим за обсягом (587 позицій), змістовною деталізацією і охопленням різних сфер мистецтва, в яких так чи інакше представлено ім'я митця. Зосереджуючи увагу на останньому, автор репрезентує надзвичайно цікаві бібліографічні посилання на об'єкти поетичної і прозової творчості, мистецтва скульптури, живопису і кіно, фотографічної спадщини, філателії і нумізматики. Навіть для людини обізнаної зворушливо виглядає інформація про увічнення постаті вінничанина у колекційних монетах: до 100-річчя першого виконання «Щедрика» М. Леонтовича НБУ ввів до обігу дві пам'ятні монети достоїнством 5 грн. із нейзильберу та 20 грн. із срібла (автори ескізів — художники В. Таран, О. Харук та С. Харук).

Автор-упорядник видання «не забула» згадати й численні музичні колективи і музичні заходи, державні установи та громадські організації, названі або проведені на честь М. Леонтовича. Безперечно, це задача надскладна, однак вирішена вона дуже достойно, адже тут замість традиційно-презентаційного набору «відомих» і «видатних» пріоритет віддано тим регіональним колективам і музичним навчальним закладам Поділля, що виступили з ініціативою заснування мистецького проекту «Хорові асамблеї М. Леонтовича» і де проходить кожний рік Вінницький обласний фестиваль «Співає Поділля Леонтовича». Основний масив бібліографії — ніщо інше, ніж газетні «хроніки з місця подій», далеких від Києва міст і містечок, що щільно лягають одна до одній у відвертому намаганні бути «найголовнішою» серед інших у засвідченні любові і шани до свого земляка.

Бібліографія розділу «*Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Д. Леонтовича*» враховує фактично всі праці, що вийшли друком від 1922 до сьогодні. Загалом це 83 позиції, та чи не замало? Правда, замало! Однак опубліковані джерела, точніше їх дати, дають точну відповідь на це запитання: більш, ніж півсторіччя (від 1928 до 1982) в Україні не було жодного згадування про Товариство у зв'язку з жорстокою забороною організації в нашій країні. Але намагання тоталітарного режиму приховати репресовану історію Товариства Леонтовича виявилось марним, і представлена бібліографія є важливим

свідченням відродження славнозвісної організації вже у добу Незалежності, а разом з тим і пам'яті про тих, кого в боротьбі за українство об'єднав і продовжує об'єднувати світлий геній цього митця і людини.

Особливе місце в покажчику займає розділ, пов'язаний з музейною тематикою — «*оселею для безсмертного...*». У цьому розділі сам перелік джерел (з численними знаками пунктуації — крапками, тире, дужками тощо) непомітно поглинається чимось іншим, найбільш важливим — ніби розтає у морі людського тепла і почуття любові у назвах публікацій маловідомих місцевих газет: «Щоб композитор мав притулок: у с. Марківка Теплицького р-ну розпочався ремонт Музею видатного композитора Миколи Леонтовича» (авт. О. Кривоніс, газ. «Вінниччина» від 6 січ. 2016), «На Вінниччині буде «Діброва Леонтовича» (про плани висадження дерев у с. Марківка І. Слюсар, в газ «Вісті Тепличчини» від 21 лип. 2016) або «Дім, де народився відомий «Щедрик»: про музей-квартиру у Тульчині)... (де описано його «унікальні експонати, зокрема фортепіано, на якому грав композитор, диригентську паличку, камертон, скрипку, дорожню валізу, з якою він об'їздив усе Поділля»); автор В. Чудновський в газ. «RIA» від 14 черв. 2017) і, нарешті, «Леонтович був би задоволений...» (про реконструкцію Музею у Марківці; автор О. Кривоніс в газ. «Вінниччина» від 12 серп. 2016). І все це лише частина історії життя та діяльності композитора, про що вже розповіли і ще досі «не сказали» джерела.

Специфічність бібліографічного довідника полягає в тому, що він є найбільш формалізованим, ніж будь-який інший жанр. Проте, даним покажчиком, без порушень законів, автор-упорядник значно розширює межі його сприйняття як науково-літературного твору, сміливо затверджуючи новий підхід до укладання біобібліографії діячів мистецького профілю, адже під час роботи з ним бібліографічні джерела (які за своїм значенням є первинними) поступово відходять на другий план, а біографія особистості, навпаки, ніби оживає, стає відчутною, народжуючи емоції у перебігу подій, пов'язаних з життям композитора. Художнє сприйняття посилюється, завдяки високому вмісту авторського початку в цілісності покажчика, «втручання» суб'єктивних рефлексії в задану композицію. Йдеться про повнотекстові включення у вступному розділові: три блискучі дослідження фахівців, де кожне слово від серця — це «*Духовна спадщина*» Анатолія Завальнюка¹, «*Примітки для «Щедрика»*» Лариси Семенко² та «*До біографії М. Леонтовича*» Зіновія Яропуда³, а також літературні й поетичні заголовки-вислови, що

¹ **Завальнюк Анатолій Федорович** (02.04.1942, с. Клинини, нині Хмельницької обл.) — музикознавець, фольклорист, педагог. Член НСКУ. Професор Вінницького педагогічного університету. Один із організаторів Меморіального музею М. Леон-

виконують роль змістовних метафор до кожного структурного підрозділу покажчика, що належать провідним українським літераторам, музикознавцям, краєзнавцям, поетам — дослідникам і шанувальникам таланту Леонтовича. Не можна не згадати слова Л. Пархоменко⁴, використані в якості епіграфа до одного з підрозділів рубрики про вшанування пам'яті митця: «... *Актом солідарного протесту в музично-громадському середовищі стало заснування в Києві Комітету пам'яті М. Леонтовича, що згодом утворив потужний український об'єднання — Всеукраїнське музичне товариство імені М. Леонтовича... До честі Товариства належить оборона суспільно-мистецького посту України початку 20-х років, порятунком від загибелі не лише рукописної спадщини митців, але й їхніх культуротворчих починань*».

Навіть простий перегляд позицій біобібліографії дозволяє побачити величезні «прогалини» в історії суспільного визнання постаті Леонтовича і його творчості, внаслідок свідомих перешкод і цензури, що чинилися за радянських часів по відношенню до митця в нашій країні. Завдяки наведеним у довіднику джерелам, просто не можна відсторонитися від таких вражаючих фактів, як, наприклад, те, що повний збірник народних пісень Леонтовича вперше було видано за кордоном — в Канаді (1941), а перше видання духовних творів композитора в Україні датовано аж 1993 роком, диск духовної хорової музики був записаний через дванадцять років по тому — у 2005, а повне зібрання хорів в Україні побачило світ лише 2017 р. У тому є гірка правда і велика несправедливість щодо музиканта такого рівня. Не можна не погодитися з думкою З. Яропуда про те, що «ми в боргу перед світлим генієм Миколи Леонтовича, оскільки ще мало зробили,

товича у с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл. у 1977 р. на основі зібраних ним особисто артефактів, пов'язаних із життям композитора.

² **Семенко Лариса Іванівна** (02.06.1960, с. Жабокричка Чечельницького р-ну Вінницької обл.) — історик, музеєзнавець, краєзнавець. Завідуюча науково-дослідницьким відділом новітньої історії Вінницького обласного краєзнавчого музею (від 2002 р.). Автор багатьох краєзнавчих і біографічних розвідок про М. Леонтовича і митців Поділля, зокрема нарисів з історії музичного життя України 1910–30-х рр. «Їх поєднала пісня Леонтовича...».

³ **Яропуд Зиновій Петрович** (24.04.1949, с. Зубра Львівської обл.) — диригент, композитор, педагог, музично-громадський діяч. Член Національної всеукраїнської спілки і Національної спілки кобзарів України, член вченої ради Подільського відділення ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України. Автор багатьох мистецьких проєктів і наукових праць, присвячених М. Леонтовичу.

⁴ **Пархоменко Лю Олександрівна** (12.12.1930, Харків) — музикознавець. Доктор мистецтвознавства (1985), професор (2006). Провідний науковий співробітник ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Дослідник історії української музики XIX–XX ст., хорового мистецтва в еволюції її галузей і мистецьких традицій, персоналій митців і виконавців. Одна з перших, хто доторкнувся до неописаних документів архівної спадщини Музичного товариства ім. Леонтовича, що 1931 потрапили до фондів ВБУ, а тепер зберігаються в ІР НБУВ.

щоб збагнути його велике призначення не лише для української, а й світової музичної культури».

Запорука успіху будь-якого наукового видання — знайти правильний методичний ключ для втілення філософії задуму. Даний показник є найкращим тому підтвердженням, а вдалість його виконання пояснюється не формальним залученням максимальної кількості опублікованих джерел, а їх змістовно-тематичною рубрикацією і вірним композиційним розташуванням. У цьому біобібліографічному ресурсі багато джерел введено до наукового обігу вперше, велика кількість з них є маловідомою навіть для дослідників, добре обізнаних у творчості Леонтовича. Можна було б певною мірою посперечатися з автором-укладачем щодо доцільності розташування тих чи інших бібліографічних джерел у розділах, де вони представлені у довіднику, проте, на нашу думку, це не є принциповим, оскільки частогусто зміст тієї чи іншої публікації виходить за межі назви і його важко однозначно оцінити.

Представлена джерелознавча праця сьогодні є своєрідним *Літописом* життєдіяльності славетного українського музиканта Миколи Леонтовича, на який вже давно очікувало не тільки музичне співтовариство, але й свідома українська громада. Створення і вихід цього капітального видання, безсумнівно, стало історичною подією на шляху заслуженого визнання мистецького генія композитора у нашій країні. Тож, не випадково саме цей біобібліографічний показник було визнано найкращим серед інших у Всеукраїнському бібліотечному «Біографічному рейтингу» 2018 р.

*Олена Валентинівна БУГАЄВА,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ)*

*Olena BUGAEVA,
Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow
of the Institute of Biographical Researches of VNLU
(Kyiv)*